

СУЧАСНИЙ СТАН РИНКОВИХ ПРОБЛЕМ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

В статті аналізується стан конкурентоспроможності України за різними міжнародними рейтингами. Розглянуто основні шляхи підвищення конкурентної позиції України.

In the article the competitiveness position of Ukraine in different international rating is analyzed. The main ways of increasing of competitive position of country in present circumstances is overviewed.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні переваги економіки, рейтинг конкурентоспроможності, конкурентні позиції, ефективність розвитку

Вступ. За останні 20 років в нашій країні не відбувалося істотної модернізації національного виробництва. Навпаки, в структурі національного продукту збільшувалася питома вага технологічних виробництв нижчого ступеня. По розрахункам провідних економістів тільки за період з 1992 по 1998 рр. частка п'ятого (найбільш прогресивного на той момент) технологічного укладу скоротилася в машинобудуванні України з 21% до 14% [2, 6, 7]. Нинішні наміри керівництва України здійснити модернізацію економіки нашої країни поки не знайшли достатнього практичного впровадження. Тому дослідження та аналіз конкурентних переваг української економіки є нагальною задачею сьогодення.

Постановка завдання. Актуальність дослідження національної конкурентоспроможності в умовах глобалізації очевидна для України. Останнім часом, по суті, вичерпався потенціал зростання національної економіки на ресурсній основі. Потрібні кардинальні зміни у виборі пріоритетів національного економічного розвитку в глобальній конкуренції, а для цього важливим є усвідомлення змісту і структури такої фундаментальної економічної категорії, як конкурентоспроможність країни.

Аналіз останніх досліджень. Значний вклад у дослідженні конкурентоспроможності зробили зарубіжні економісти: І.Ансофф, М.Портер, Ж.-Ж.Ламбен, Ф.Котлер, Х.Мінцберг, Д.Дей, М.Мак-Дональд, Р.Фатхутдінов, Г.Азоев та ін. Однак їх наукові розробки не враховують в достатній мірі особливості українського ринку. Питанням стратегічного управління і планування, розробки маркетингових стратегій з урахуванням специфіки трансформаційної економіки присвячені праці вітчизняних науковців – Ю.Іванова, П.Перерви, Н.Куденко, А.Наливайка, О.Кузьміна, І.Швець, О.Маслак, С.Ілляшенко, О.Іванової, П.Орлова та ін. Незважаючи на значні досягнення в теорії і практиці дослідження конкурентоспроможності країни, на нашу думку, потребують подальшого

дослідження теоретико-методологічні засади феномена конкурентоспроможності країни в глобальному середовищі.

Метою даної статті є дослідження конкурентоспроможності України, на основі порівняльного аналізу існуючих рейтингів конкурентоспроможності країн світу, а також визначення основних заходів для підвищення конкурентних позицій української економіки на світовому ринку в умовах глобалізації.

Результати дослідження. З точки зору дослідження конкурентних переваг української економіки надзвичайно цікавим є аналіз рейтингу конкурентоспроможності України та ряду інших країн здійснено за матеріалами Звіту конкурентоспроможності 2010/2011, підготовленого Всесвітнім економічним форумом. Ця організація почала розраховувати глобальний рейтинг конкурентоспроможності країн у 1979 році. Україна була включена до рейтингу в 1997 році. У Звіті досліджується конкурентоспроможність країн на основі Глобального індексу конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index - GCI). Для визначення GCI використовуються загальнодоступні статистичні дані та результати опитування керівників компаній у країнах, охоплених дослідженням, за 12 групами складових показників (субіндекси), а саме: державні та суспільні установи; інфраструктура; макроекономічна стабільність; охорона здоров'я та початкова освіта; середня, вища та професійна освіта; ефективність товарного ринку; ефективність ринку праці; рівень розвитку фінансового ринку; технологічна готовність; розмір ринку; удосконалення бізнесу; інновації [3, 4, 10, 11].

Глобальний індекс конкурентоспроможності GCI на 2/3 складається з оцінки, отриманої шляхом опитування респондентів, на 1/3 – зі статистичних даних. Зважаючи на складність проведення оцінок та охоплення значного числа сфер життєдіяльності суспільства, при його визначенні аналізувалися дані, наявні на момент оцінки, при розрахунку GCI 2010/2011 дані використані за 2008-2009 роки. Число країн-учасниць по відношенню до попереднього періоду – 2009/2010, збільшено відповідно зі 133 до 139 країн (включено Молдову, Іран, Ліван та 3 африканські країни) [3, 4].

Загальний рейтинг очолила Швейцарія та Швеція. Сполучені Штати Америки, які тривалий час залишалися лідером рейтингу, посіли четверте місце. До десятки кращих (як і у Звіті 2009/2010) увійшли Сінгапур, Німеччина, Японія, Фінляндія, Нідерланди, Данія та Канада. За більшістю світових рейтингів Україна суттєво відстає від розвинутих країн світу. Порівняно з попереднім Звітом місце України у рейтингу погіршилося на 7 позицій – з 82 (серед 133 країн) до 89 місця (серед 139 країн). Місце нашої країни серед країн, з якими Україна має найбільш розвинуті економічні та бізнес-зв'язки, в динаміці за останні роки показано нами в табл.1.1 [3, 4, 10, 11].

Таблиця 1.1

Динаміка зміни GCI для України та її бізнес-партнерів (найкраще місце - 1)

Країни	Значення GCI та його зміна						
	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	Зміна рейтингу 2009-2010	Зміна рейтингу 2010-2011
<i>Кількість країн-учасниць</i>	125	131	134	133	139		
Значення GCI по країнам						Зміна GCI (до попереднього року)	
Швейцарія	4	2	2	1	1	1	0
США	6	1	1	2	4	-1	-2
Німеччина	8	5	7	7	5	0	2
Франція	18	18	16	16	15	0	1
Китай	54	34	30	29	27	1	2
Естонія	25	27	32	35	33	-3	2
Польща	48	51	53	46	39	7	7
Латвія	36	45	54	68	70	-14	-2
Росія	62	58	51	63	63	-12	0
Румунія	68	74	68	64	67	4	-3
Казахстан	56	61	66	67	72	-1	-5
Болгарія	72	79	76	76	71	0	5
Україна	78	73	72	82	89	-10	-7
Грузія	85	90	90	90	83	0	-3
Вірменія	81	89	90	97	98	-7	-1

Умовно, серед попереднього складу країн-учасниць GCI 2009/2010 Україна посіла 87 місце, тобто погіршила своє місце на 5 позицій. Серед країн СНГ позаду України залишились лише Грузія (93 місце) та Вірменія (98 місце).

Найбільш проблемним питанням стабільно залишається якість інституцій в Україні (115 місце у рейтингу). До чинників, що безпосередньо впливають на покращення інституційного середовища в Україні, належать, зокрема, етична поведінка компаній, захист прав власності, прозорість ухвалення рішень урядом, незалежність судової системи, ефективність використання державного бюджету, захист прав інтелектуальної власності, довіра суспільства до політиків тощо. Неefективними та недостатньо розвиненими залишаються також ринок товарів та послуг (101 місце у рейтингу) і фінансовий ринок (85 місце), не зростає рівень технологічної готовності країни (93 місце), складною є ситуація з забезпечення макроекономічної стабільності (82 місце), що безпосередньо впливає на конкурентоспроможність українських компаній у глобальному просторі (81 місце). Україна має значний інноваційний потенціал (65 місце), пристойний рівень вищої освіти та професійної підготовки (53 місце). Це стає важливою конкурентною перевагою нашої держави, оскільки наявність високопрофесійних фахівців може гарантувати успіх у сучасному світі та стати передумовою формування конкурентоспроможного ринку, сприятиме інтеграційним процесам України.

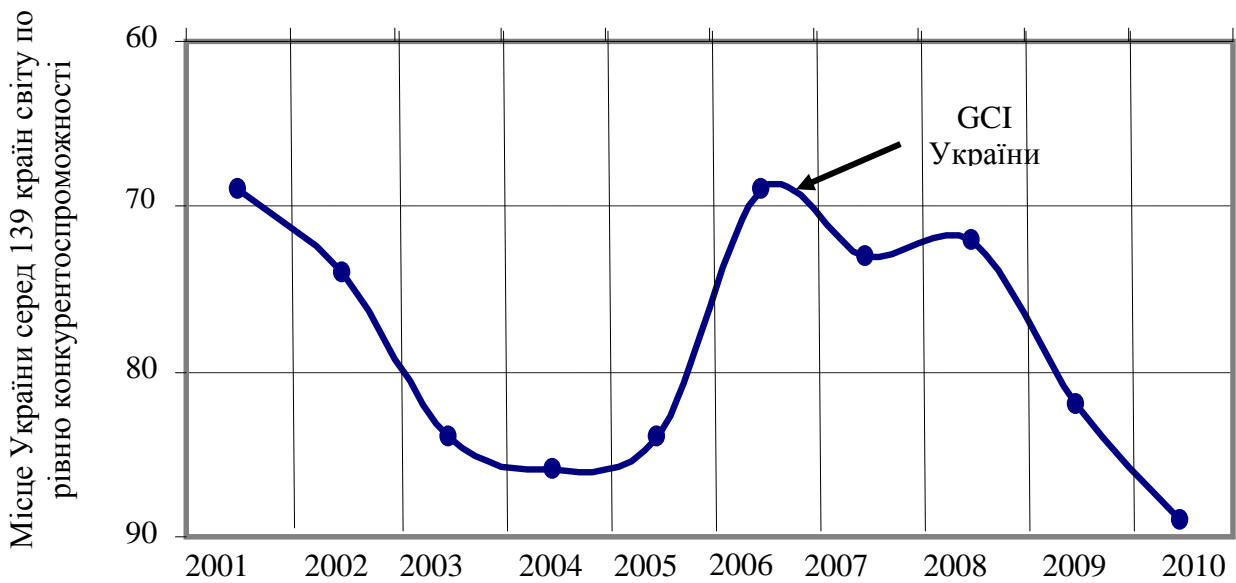

Рис.1.1 Динамка GCI України за розрахунками Всесвітнього економічного форуму [3].

Структура Глобального індексу конкурентоспроможності України GCI у звітах 2009/2010 – 2010/2011 представлена нами на рис.1.2.

Аналіз рейтингу України у GCI 2010/2011 за складовими (рис.1.2) показує, що Україна втратила свої позиції майже за всіма показниками. Покращення рейтингу відмічено лише за двома показниками: інфраструктура та охорона здоров'я і початкова освіта, які, як і у 2009/2010, залишились в сфері **потенційних загроз** для конкурентоспроможності країни. На покращення рейтингу зазначених показників позитивно вплинули відповідні конкурентні переваги: розширення ринку мобільного зв'язку, покращення якості загальної інфраструктури, насамперед, залізничної та зменшення показника дитячої смертності, а також забезпечення достатнього рівня якості початкової освіти [3]. Найбільших втрат Україна зазнала за такими важливими складовими, що знаходяться в сфері **критичного відставання**, як: «Макроекономічна стабільність» (на 26 пунктів), «Рівень розвитку товарного ринку» (на 20 пунктів), «Рівень розвитку фінансового ринку» (на 13 пунктів), «Державні та суспільні установи» (на 14 пунктів).

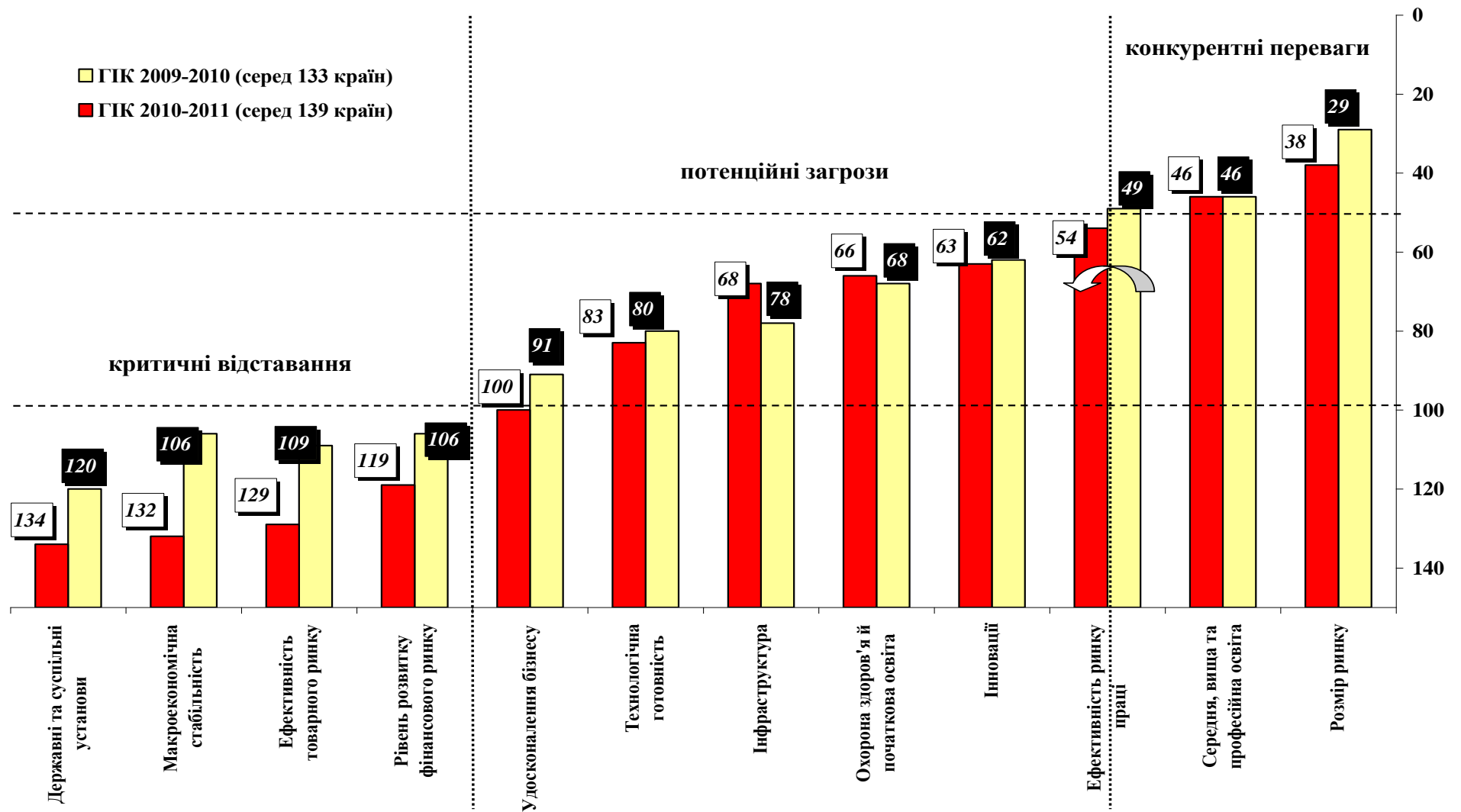

Рис.1.2. Структура Глобального індексу конкурентоспроможності України GCI у звітах 2009/2010 – 2010/2011 [3].

Слабкість інституційної бази в Україні зумовлює її відставання у Глобальному рейтингу конкурентоспроможності, тоді як забезпечення інституціональних основ ринкової економіки є передумовою реалізації конкурентних переваг країни на міжнародному ринку розподілу праці [3]. Внаслідок недосконалої інституційної бази Україні не вдалося адекватно і вчасно відреагувати на поширення світової фінансової кризи, у результаті чого вона втратила позиції у забезпеченні макроекономічної та фінансової стабільності. Найбільш критичного рівня досягли показники дефіциту державного бюджету та інфляції, що негативно вплинуло на оцінку кредитного рейтингу країни (99 місце) [3].

Зволікання вітчизняного фінансового ринку у подоланні наслідків кризи призвело до подальшого падіння його рейтингу, що характеризується недовірою до надійності банків (138 місце) та згортанням кредитної активності – доступність позик (130 місце). Реакцією на товарному ринку на процеси фінансової кризи стало згортання внутрішньої конкуренції і посилення монопольного домінування. Невирішення проблем регуляторної політики виступає додатковим фактором, що гальмує розвиток конкурентоздатного бізнес-середовища [3]. До сфери критичних відставань наблизився рейтинг показника «Удосконалення бізнесу», який знизився на 9 пунктів до 100 місця. Негативний вплив на його оцінку мала відсутність у компаній стратегічного бачення розвитку, побудованого на використанні прямих ринків зовнішньої дистрибуції, професійного маркетингу та співробітництва з науково-дослідною сферою. Показник «Ефективність ринку праці», втративши лише 5 пунктів, перетворився для України з конкурентних переваг у GCI 2009/2010 на **потенційну загрозу** через зниження оцінки респондентів рівня довіри професійному менеджменту, співпраці у відносинах робітник-роботодавець та рівня втечі «мізків». Такі низькі результати засвідчують нестачу робочих місць на ринку праці, низьку мотивацію легальної зайнятості і, як результат, проблему з адекватністю виконаної роботи. Водночас на досить високому рівні залишається індекс еластичності умов праці (31 бал, тоді як середній бал для Східної Європи та Центральної Азії – 29,2), при оцінці якого досліджується жорсткість регуляторних норм при наймі / звільненні робітників [3]. Утримати свої позиції в сегменті **конкурентних переваг** вдалося субіндексу «Розмір ринку», незважаючи на досить значне падіння (на 9 пунктів), та субіндексу «Середня, вища та професійна освіта», який залишився без змін. Визначальний вплив на формування рейтингу «Розмір ринку» мало скорочення розміру як внутрішнього ринку, у співвідношенні до ВВП (у паритеті купівельної спроможності), так і зовнішнього ринку на 18,6% та 15,2%, відповідно [3]. У сфері освіти конкурентними перевагами залишається охоплення населення середньою та вищою освітою, а також якість викладання математичних та прикладних наук. На загальний рівень освіти негативно вплинула низька якість шкіл професійного менеджменту та обмеженість дослідницьких та тренінгових центрів у регіонах [3].

Аналіз рейтингів окремих країн за індексом глобальної конкурентоспроможності свідчить, що найвищу позицію в них займають країни з економікою, яка базується на високих технологіях та інноваціях. Сучасна ж Україна

майже втратила позиції технологічного лідера, яким була у ряді галузей в 70-80-роки минулого століття. Для того щоб не перетворитися на світову периферію, що виготовляє дешеву сировинну продукцію, Україна повинна через 15-20 років забезпечити перехід до 6-го технологічного укладу. Сьогодні більшість наших виробництв відносяться до 3-го і 4-го технологічних укладів. Наприклад, основа нинішнього промислового і експортного потенціалу – металургія і хімія – представляють 3-й технологічний устрій. Розвиток шостого технологічного укладу несе за собою наноелектроніку, молекулярну і нанофотоніку, наногетерогенні системи, нанобіотехнології, наносистемну техніку. Тому дуже важливо розвивати нові наукоємні виробництва, такі як біотехнології, програмне забезпечення та ін. Ряд наукоємних галузей в яких наша країна має значні досягнення та потенціал необхідно зробити пріоритетними, для того щоб в майбутньому вони стали основою нової структури вітчизняної економіки. Україна посідає четверте місце у світі в ракетно-космічній сфері, надає 9 % загальносвітових послуг у цій сфері; шосте місце – серед виробників авіаційної техніки; четверте-п'яте – серед виробників авіаційних двигунів і газотурбінних установок, дев'яте-десяте – надчистих матеріалів для напівпровідників; шосте – серед експортерів озброєнь. Практично всі види монокристалів, які є основою інформаційних технологій, можуть вироблятися в Україні.

Наведені результати дослідження показує, що сучасна економічна ситуація в Україні кардинально не покращується. В період 2001-2010 рр. наша країна демонструвала високі темпи економічного зростання (за винятком світового кризового періоду), що дозволяло робити вельми оптимістичні прогнози відносно перспектив її розвитку. Чому ж тоді Україна виявилася в числі країн, які найбільш постраждали від наслідків глобальних економічних потрясінь? Для відповіді на це питання поважно чітко усвідомити невідповідність кількісних і якісних параметрів еволюції економічної системи. Щоб оцінити якість економічного зростання в Україні, на наш погляд, є доцільним використати показники проміжного споживання (*ПС*) і валової доданої вартості (*ВДВ*). Валова додана вартість характеризує кінцеву вартість продукції, виробленої в галузях економіки, і розраховується як різниця між валовим випуском (*ВВ*) і проміжним споживанням галузі (*ПС*):

$$ВДВ = ВВ - ПС.$$

Розмір проміжного споживання *ПС* відображає вартість товарів і послуг, використаних інституційними одиницями для виробничих потреб, і включає матеріальні (сировина, напівфабрикати, матеріали і комплектуючі, паливо і електроенергія, будматеріали, запчастини, тара і ін.) і нематеріальні (послуги транспорту, пошти, зв'язку, діяльності у сфері інформатизації, послуги освіти і ін.) витрати. Ефективним можна назвати такий розвиток економіки, коли *ВДС* зростає швидше, ніж *ПП* [6]. З цих посилань можна зробити висновок про те, що критерієм

ефективності розвитку національної економіки (або певної її галузі) $E_{ек}$ є виконання вимог наступної нерівності:

$$E_{ек} = (ВДС_{t+1} - ВДС_t) / (ПС_{t+1} - ПС_t) = \Delta ВДС / \Delta ПС > 1.$$

Розрахунки конкретних значень $E_{ек}$ для реального сектору української економіки наведені нами в табл.1.1.

Таблиця 1.1

Якість економічного зростання в Україні*

Роки	Валовий випуск продукції, ВВ, млн.грн	Проміжне споживання, ПС, млн.грн	Валова додана вартість, ВДВ, млн. грн	$\Delta ПС = ПС_{t+1} - ПС_t$, млн. грн.	$\Delta ВДС = ВДС_{t+1} - ВДС_t$, млн. грн.	$E_{ек} = (\Delta ВДС / \Delta ПС)$
2001	484220	280030	204190	-	-	-
2002	528624	302814	225810	22784	21620	0,949
2003	630831	363487	267344	60673	41534	0,685
2004	842055	496942	345113	133455	77769	0,583
2005	1048481	607029	441452	110087	96339	0,875
2006	1252209	708056	544153	101027	102701	1,017
2007	1650992	930261	720731	222205	176578	0,795
2008	2196052	1247996	948056	317735	227325	0,715
2009	1989508	1074788	914720	-173208	-33336	(0,192)
2010	2264230	1223465	1040765	148677	126045	0,85
2011						

*Розраховано по даним Державного комітету статистики України [1, 9]

Як показують наші розрахунки, приведені в табл. 1, розвиток реального сектора економіки України в до кризовий період носив виключно екстенсивний характер, оскільки співвідношення приросту $\Delta ВДС$ до приросту $\Delta ПС$ у всі роки, окрім 2006 р., складало менше одиниці. Це означає, що не відбувалося інтенсифікації розвитку національної економіки, не знижувалася ресурсоемність виробництва. Все це суттєво відбивалося на розвитку промисловості в цілому та її окремих галузей, де за остання 8-10 років не спостерігається суттєвих змін в обсягах виробництва та використанні прогресивних методів організації виробництва.

Аналіз рейтингів окремих країн за індексом глобальної конкурентоспроможності свідчить, що найвищу позицію в них займають країни з економікою, яка базується на високих технологіях та інноваціях. Сучасна ж Україна майже втратила позиції технологічного лідера, яким була у ряді галузей в 70-80-роки минулого століття. Для того щоб не перетворитися на світову периферію, що виготовляє дешеву сировинну продукцію, Україна повинна через 15-20 років забезпечити перехід до 6-го технологічного укладу. Сьогодні більшість наших

виробництв відносяться до 3-го і 4-го технологічних укладів [8]. Наприклад, основа нинішнього промислового і експортного потенціалу – металургія і хімія – представляють 3-й технологічний устрій. Розвиток шостого технологічного укладу несе за собою наноелектроніку, молекулярну і нанофотоніку, наногетерогенні системи, нанобіотехнології, наносистемну техніку. Тому дуже важливо розвивати нові наукоємні виробництва, такі як біотехнології, програмне забезпечення та ін. Ряд наукоємних галузей в яких наша країна має значні досягнення та потенціал необхідно зробити пріоритетними, для того щоб в майбутньому вони стали основою нової структури вітчизняної економіки. Україна посідає четверте місце у світі в ракетно-космічній сфері, надає 9 % загальносвітових послуг у цій сфері; шосте місце – серед виробників авіаційної техніки; четверте-п'яте – серед виробників авіаційних двигунів і газотурбінних установок, дев'яте-десяте – надчистих матеріалів для напівпровідників; шосте – серед експортерів озброєнь. Практично всі види монокристалів, які є основою інформаційних технологій, можуть вироблятися в Україні [8].

Висновки. Формування і посилення конкурентних переваг відіграє значну роль у структурі конкурентоспроможності України. Однак, значна зношеність основних засобів, неповне завантаження виробничих потужностей, переважання в структурі імпорту машинотехнічної продукції і обладнання, що було у вжитку та машинотехнічної продукції, яка призначена для насичення побутових потреб споживачів, низький попит на українську продукцію на зовнішньому ринку - основні чинники, що гальмують розвиток конкурентоспроможності України. Однак, проведений нами аналіз показує, що економіка України має значний інноваційний потенціал, значні можливості до формування нових і посилення існуючих конкурентних переваг як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках, що дає велику надію на відродження нашої країни.

Список літератури: 1. Державний комітет статистики. Доповідь «Про соціально-економічне становище України» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/mp/dopovidx/arh_dop2011.html 2. *Іванов Ю. Б.* Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток [Текст] : монографія / *Ю. Б. Іванов, П. А. Орлов, О. Ю. Іванова.* – Х. : ІНЖЕК, 2008. – 352 с. 3. Конкурентоспроможність економіки України: місце України в основних світових рейтингах [Електронний ресурс] - Режим доступу : // http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=151372 4. Конкурентоспроможність України: оцінка Всесвітнього економічного форуму 2010-2011 рр. [Електронний ресурс] : Аналітична записка. - Режим доступу : <http://nbuportal.bank.gov.ua> 5. *Мартиненко В.В.* Конкурентоспроможність економіки та економічна безпека України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://intkonf.org/martinenko-vv-konkurentospromozhnist-ekonomki-ta-ekonomichna-bezpeka-ukrayini/> 6. *Патлатой А.Е.* Проблемы инновационного развития Украины в послекризисный период / *А.Е.Патлатой* [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.icp-ua.com/ru/node/496> 7. *Процюк Л. В.* Інвестиційна привабливість України/ *Л.В.Процюк, Ю.В.Герасименко* // http://www.rusnauka.com/2_KAND_2011/Economics/78493.doc.htm 8. *Ряба О.І.* Конкурентоспроможність України та напрями її підвищення / *О. І. Ряба, Н. М. Шумило/Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.*- 2010.- № 2.- Т. 3.- С.44-47. 9. Статистична інформація за 2008-2010 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державного комітету статистики України.—Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> 10. The Global Competitiveness Report 2008-2009 [Electronic source] / World Economic forum: *Michael E. Porter, Klaus Schwab.* — Geneva, 2008. — Access regime: <http://www.weforum.org/pdf/GCR08/GCR08.pdf> 11. The Global Competitiveness Report 2010-2011

[Electronic source] / World Economic forum: Ed. *Klaus Schwab*. — Geneva, 2010. — Access regime:
http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf

Подано до редакції 22.03.2011